

І. С. Благун, Г. В. Лецук, М. В. Кифор

Економічне моделювання попиту на туристичні послуги в регіонах

Досліджено та проаналізовано тенденції попиту на туристичні послуги у 2018 р. за рівнем доходів і витрат населення із застосуванням економетричної моделі Торнквіста. Обґрунтовано, що при моделюванні попиту та витрат на туристичні послуги необхідною умовою є аналіз середньої величини доходів та видатків населення, відтак запропоновано аналізувати доходи і витрати населення України, що формують туристичний попит, здійснювати за децильними групами населення за рівнем доходів, розподілом загальних доходів на одну особу, рівнем витрат на проживання домогосподарств відносно доходів, відсотком витрат на туризм домогосподарствами, витратами на туризм домогосподарствами та еластичністю попиту на туризм. Встановлено середні значення витрат населення на туризм, що дозволило визначити показники еластичності ефективного попиту для кожної децильної групи. Визначені на основі моделі Торнквіста показники еластичності ефективного попиту на туризм більші за одиницю для кожної децильної групи засвідчили про те, що туристичні послуги для вітчизняних домогосподарств відносяться до групи предметів та послуг розкоші. Аналіз значень показників еластичності доходу у кожній групі децилів доходів засвідчив про те, що збільшення доходів домогосподарств сприяє зростанню попиту на туристичні послуги й зростанню частки витрат на ці цілі в бюджетах домогосподарств.

Ключові слова: туристична галузь України, туристичні послуги, доходи і витрати населення, моделювання, еластичність попиту.

Постановка проблеми. Вагомим індикатором диверсифікації економіки країни, стимулювання інвестиційних вкладень та прискорення міжнародної діяльності є системний розвиток туристичної галузі, яка беззаперечно є однією з найперспективніших сфер у сучасних умовах. Вплив туризму на економічний розвиток проявляється також у підвищенні ділової активності та розширенні виробництва товарів й послуг у результаті збільшення платоспроможного попиту. Загалом туризм відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку регіонів, стимулює зростання ВВП та ВРП, впливає на розвиток інших інфраструктурних комплексів регіонів і видів економічної діяльності (транспорт, торгівлю, створюючи нові робочі місця), а також сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіонів шляхом активізації місцевих громад і більш ефективного використання їх внутрішнього потенціалу – як природного, так і культурного.

Водночас слід відзначити, що сучасні тенденції туристичної сфери характеризуються також і негативними тенденціями, зумовленими: низькою якістю національного туристичного продукту; нестачею сприятливих умов для розвитку туристичної галузі, недосконалою державною інвестиційною політикою у сфері туризму; браком цілісної комплексної системи управління й контролю за використанням туристично-рекреаційних ресурсів країни, різним відомчим підпорядкуванням туристичних і курортно-рекреаційних ресурсів; відсутністю ефективної системи захисту прав та інтересів туристів, гарантування безпечних умов на об'єктах туристських відвідувань та за напрямками туристських маршрутів тощо [1, с. 135].

Відтак для органів місцевого самоврядування, підприємців та організацій у сфері туризму актуалізується необхідність отримання інформації загалом щодо шляхів підвищення попиту на туристичні послуги та розвитку туризму й моделювання туристичного попиту зокрема, що зі свого боку сприятимуть розробленню ефективних управлінських рішень у цій сфері.

У статті використані методи аналітичного, логічного, порівняльного аналізу та системного підходу щодо дослідження тенденцій попиту на туристичні послуги в Україні за рівнем доходів і витрат населення. За допомогою економетричного моделювання здійснено аналіз попиту на туристичні послуги за рівнем доходів і витрат населення у 2018 р.

Аналіз останніх досліджень. Питанням розвитку та активізації туризму в Україні присвячена велика кількість наукових досліджень, проте проблематика саме економетричного моделювання попиту на туризм та вплив соціально-економічних процесів на динаміку туристичних потоків досліджено лише частково у працях [1-10]: А. З. Підгорного, Н. О. Сагалакова, Х. Липяніна, N. Dritsakis, S. Athanasiadis, T. Garin-Munoz, T. P. Amaral, S. F. Witt, C. A. Martin, Y. Yang, K. K. Wong, B. C. Морохович, A. Wołoszyn, J. Stanisławska, R. Głowicka-Wołoszyn, E. Dziedzic, T. Skalska. Серед наукового доробку щодо дослідження означеної проблематики доцільно виокремити:

- побудовану економетричну модель туристичного попиту на розвиненому туристичному ринку з метою покращення туристичного продукту Греції [2];
- досліджені оцінки економічних детермінант міжнародного попиту на туристичні послуги в Іспанії на основі економетричних моделей, враховуючи такі чинники: реальний дохід на душу населення, обмінні курси та реальні ціни на іспанські туристичні послуги [3];
- застосований метод кореляційного аналізу туристичного попиту, що представляє розрахунок множинного коефіцієнта кореляції туристичного попиту, відмінною особливістю якого є врахування як якісних, так і кількісних параметрів. Для аналізу туристичного попиту обрано: середню заробітну плату на особу в туристичній галузі; витрати на туризм; кількість колективних засобів розміщування; кількість суб'єктів туристичної діяльності; кількість рекреацій; випуск в основних цінах та випуск за видами економічної діяльності; капітальні інвестиції за регіонами; транспортне сполучення; екологічну ситуацію; інфраструктуру [4];
- розроблені економетричні моделі попиту на туризм за даними туристичних потоків у Західній Європі та запропоновані моделі прогнозування [5];
- оцінено вплив економічних показників на величину виїзного туристичного потоку Закарпатського регіону України за допомогою кореляційно-регресійного аналізу [6].

Водночас аналіз наукових праць свідчить про те, що низка питань, пов'язаних з визначенням чинників впливу попиту та витрат на туристичні послуги, вивченням факторів і резервів її підвищення, їх прогнозуванням та оцінюванням, залишаються невирішеними. Тому існує необхідність у подальших теоретико-практичних дослідженнях моделювання попиту на туристичні послуги саме за рівнем доходів та витрат населення в сучасних умовах.

Слід також відзначити, що для суб'єктів господарювання туристичної сфери підтримка конкурентної позиції на туристичному ринку є одним з пріоритетів, тому прогнозування послуг, що пропонуються споживачам, вимагає надійної інформації про неї [7].

Складність узагальнення інформації у сфері туризму полягає також у визначенні основних закономірностей та тенденцій її розвитку при використанні цілої низки статистичних методів, починаючи з процесу збору інформації і до аналізу даних, який має сприяти прийняттю правильних управлінських рішень у цій сфері діяльності [8, с. 33].

Загалом актуалізацію наукових досліджень у сфері туризму засвідчує також видане Кабінетом Міністрів України розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», реалізація якої дасть змогу: підвищити конкурентоспроможність національного та регіональних туристичних продуктів; підвищити якість життя населення шляхом забезпечення економічного зростання, екологічної безпеки, консолідації суспільства, надання доступу до послуг у сфері туризму та курортів; створити нові робочі місця, розширити можливості населення щодо працевлаштування та самозайнятості; створити сучасну туристичну інформаційну інфраструктуру, а також забезпечити поширення інформації про туристичні ресурси України у світовому інформаційному просторі [9].

Метою статті є дослідження та аналіз попиту на туристичні послуги за рівнем доходів та витрат населення у 2018 р., використовуючи економетричну модель Торнквіста.

Основні результати дослідження. Протягом останніх років у розвитку туристичної галузі України відбулися суттєві зміни обсягів туристичних потоків, їх структури за видами туризму та країнами вибуття і прибуття, що відповідно залежить від загального рівня доходів населення і визначає попит на ці послуги.

Оскільки для найважливішого економічного детермінанта, що формує обсяг попиту загалом і туристичний попит зокрема, враховуються доходи окремих домогосподарств [10], запропоновано аналіз доходів і витрат населення України у 2018 р. здійснити за такими напрямками:

- децильні групи населення за рівнем доходів;
- розподіл загальних доходів на одну особу, %;
- розподіл загальних доходів на одну особу, грн / міс.;

Таблиця 1

Середня величина доходів та витратків населення на туризм у 2018 р.

Децильні групи населення за рівнем доходів	Розподіл загальних доходів на одну особу, %	Розподіл загальних доходів на одну особу, грн / міс.	Рівень витрат на проживання домогосподарств відносно доходів, %	Частка витрат на туризм домогосподарствами, %	Витрати на туризм домогосподарствами, грн / міс.	Еластичність попиту на туризм, %
1	4,5	до 1920,0	85	1	19,2	3,5
2	5,8	1920,1–2280,0	80	2	45,6	3,1
3	6,8	2280,1–2640,0	71	5	132	2,9
4	7,7	2640,1–3000,0	68	7	210	2,7
5	8,5	3000,1–3360,0	63	8	268,8	2,6
6	9,4	3360,1–3720,0	57	10	372	2,5
7	10,4	3720,1–4080,0	52	12	489,6	2,4
8	11,8	4080,1–4440,0	49	15	666	2,3
9	14,1	4440,1–4800,0	43	18	864	2,3
10	21,0	4800,1–5160,0	39	21	1083,6	2,2

Джерело: складено на основі [11].

- рівень витрат на проживання домогосподарств відносно доходів, %;
- частка витрат на туризм домогосподарствами, %;
- витрати на туризм домогосподарствами, грн / міс.;
- еластичність попиту на туризм, %.

Для побудови моделі оцінювання попиту та витрат на туристичні послуги необхідною умовою є аналіз середньої величини доходів та видатків населення (табл. 1).

На основі аналізу даних щодо доходів домогосподарств та витрат домогосподарств на туризм застосовано модель Торнквіста (формула 1):

$$y = \frac{0,3012x(x - 415,08)}{x + 1251,23} \quad (1)$$

де: x – дохід на одну особу на місяць; y – витрати на туризм домогосподарств.

Оскільки функції Торнквіста виділяють три види їх форми залежно від виду товарів і послуг, на які розглядається попит (першої необхідності, другої необхідності та предмети розкоші), то потреби у сфері туризму слід включати до потреб вищого рівня, на які попит можна задовольнити лише тоді, коли будуть задоволені основні потреби (як-от витрати на харчування чи витрати на житло).

Отже, проаналізувавши модель Торнквіста, можемо стверджувати, що витрати на туризм домогосподарствами у 2018 р. на місяць у середньому становлять 415,08 грн, що слід вважати критично низьким рівнем витрат.

Відтак емпіричні та теоретичні значення витрат на туризм домогосподарствами для децильних груп населення за рівнем доходів у 2018 р. представимо на рис. 1.

Визначені на основі моделі Торнквіста показники еластичності ефективного попиту на туризм для кожної децильної групи є більшими за одиницю (табл. 1).

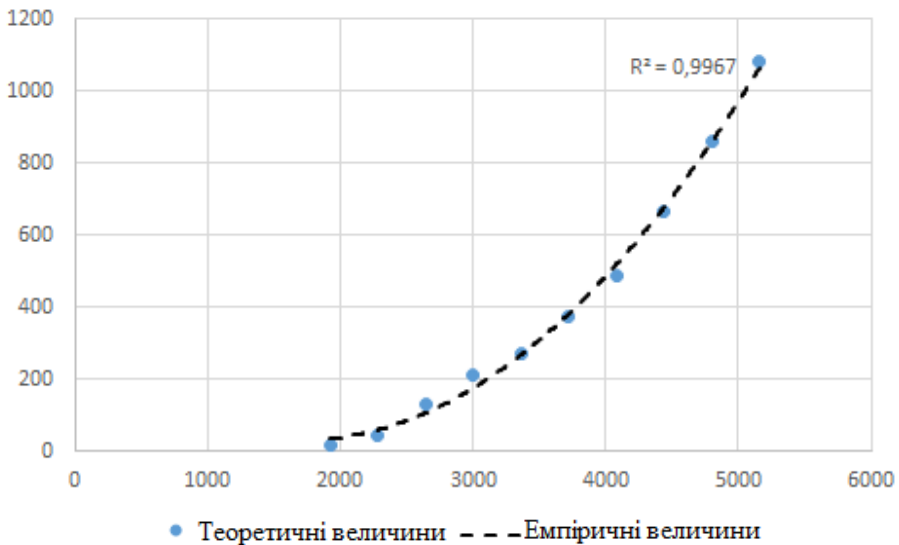

Рис. 1. Емпіричні та теоретичні значення витрат на туризм домогосподарствами у 2018 р.
Джерело: обчислено на основі моделі Торнквіста.

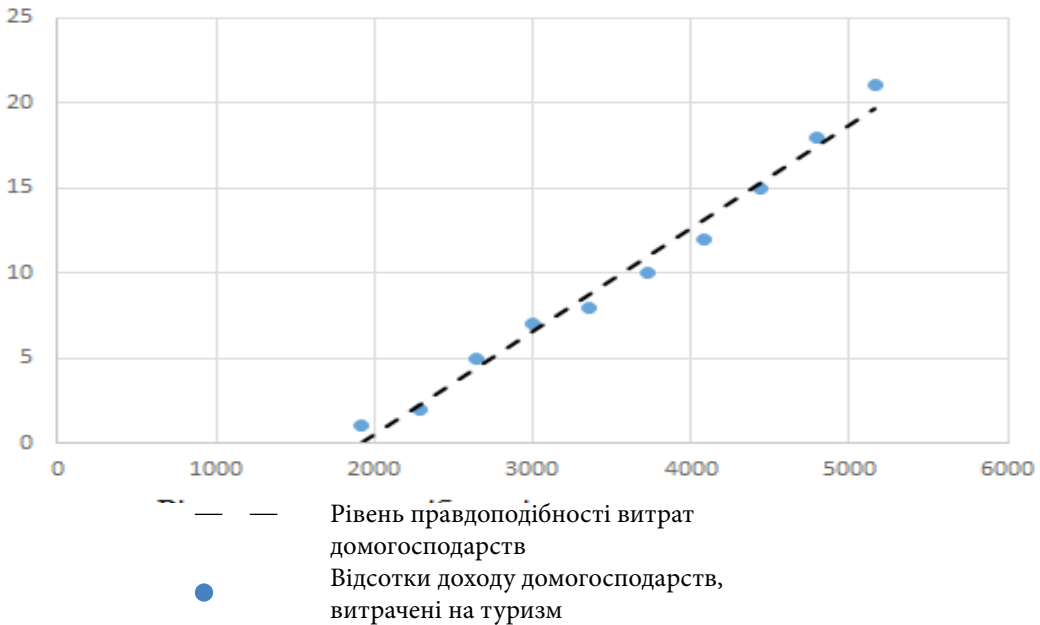

Рис. 2. Участь домогосподарств в організованому туризмі та значення ймовірностей
 Джерело: побудовано авторами.

Це свідчить про те, що цей тип витрат для вітчизняних домогосподарств можна віднести до групи предметів та послуг розкоші. Крім того, значення цих показників у кожній децильній групі доходів показали, що разом зі збільшенням доходу домогосподарств зростає рівень попиту на організовану форму відпочинку та частка витрат на туризм у бюджетах домогосподарств.

При цьому необхідно відзначити, що в наступних децильних групах доходів господарств спостерігається зниження еластичності. Це означає, що коли дохід має тенденцію до зростання до нескінченності, коефіцієнти еластичності спадають, а це свідчить про стабілізацію витрат цього типу. Водночас відсоток домогосподарств кожної децильної групи, які фіксували витрати на організований туризм у своїх бюджетах, та значення ймовірності участі домогосподарств у цій формі відпочинку визначені на основі розрахункової ймовірнісної моделі (рис. 2).

Встановлено, що від першої до шостої децильної групи доходів відсоток домогосподарств, які зафіксували витрати на організовану форму туризму у своїх бюджетах, був досить малим і становив менше 10% (рис. 2, табл. 1), а в решті групах (багатших) він перевищив 10%.

Аналізуючи середню величину доходів та видатків населення на туризм у 2018 р., необхідно також акцентувати увагу на високому рівні потенціалу цієї сфери, зокрема: на закордонні подорожі українцями витрачено близько 7,8 млрд дол. США; сумарно на проживання за кордоном і подорожі потрачено майже 11 млрд дол. США за рік, тобто недоотримана частка у ВВП України від десятої децильної групи доходів домогосподарств. Натомість іноземні відвідувачі витратили в Україні за безготівковими розрахунками лише 1,2 млрд дол. США.

Висновки. Отже, приймаючи рішення, споживачі часто дотримуються думки інших та приймають моделі поведінки, включно з тим, як вони проводять

вільний час з групою, з якою вони ідентифікуються, тобто відношення до тої чи іншої децильної групи за рівнем доходів. Також необхідно враховувати психологічні фактори впливу на моделювання туристичного попиту, адже існує так званий процес наслідування, який виявляється у «прагненні менш заможних людей до досягнення способу життя заможніших членів групи», тобто від першої до шостої децильної групи менше 10% доходів домогосподарств і сьомої до десятої децильної групи більше 10% відповідно.

Для підвищення ефективності туристичної сфери та зростання попиту на туристичні послуги необхідно забезпечувати не лише умови для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності, залучення інвестицій, створення конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби внутрішнього й міжнародного туризму, але й враховувати тенденції щодо формування доходів та витрат у розрізі децильних груп за рівнем доходів населення, розподілу загальних доходів на одну особу, рівня витрат на проживання домогосподарств відносно доходів, частки витрат на туризм у доходах домогосподарств, загального обсягу витрат на туризм домогосподарствами та еластичності попиту на туризм.

Список використаних джерел

1. Сагалакова Н. О. *Туризм: бізнес-процеси, ціни і ціноутворення*. Київ, 2016. 416 с.
2. Dritsakis N., Athanasiadis S. An Econometric Model of Tourist Demand. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*. 2008. Vol. 7(2). Pp. 39-49.
3. Garin-Munoz T., Amaral T. P. An econometric model for international tourism flows to Spain. *Applied Economics Letters*. 2000. Vol. 7(8). Pp. 525-529.
4. Лип'яніна Х. В. Розробка інформаційної технології кореляційного аналізу туристичного попиту. *Аудит технологій та виробничі резерви*. 2018. Т. 6/2. Вип. 44. С. 16-21.
5. Witt S. F., Martin C. A. Econometric Models for Forecasting International Tourism Demand. *Journal of Travel Research*. 1987. Vol. 25(3). Pp. 23-30.
6. Морохович В. С. Економіко-математичне моделювання туристичних потоків Закарпатської області. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*: зб. наук. пр. 2017. № 1. С. 143-146.
7. Wołoszyn A., Stanisławska J., Glowicka-Wołoszyn R. Przestrzenne zróżnicowanie popytu na turystykę zorganizowaną w Polsce. *Handel Wewnętrzny*. 2013. Nr 5(1). S. 189-200.
8. *Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону*: монографія / наук. ред. А. З. Підгорний. Одеса, 2012. 303 с.
9. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. *Урядовий портал*: сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249826501>
10. Dziedzic E., Skalska T. Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju usług turystycznych w Polsce. Warszawa: Stowarzyszenie na rzecz badania, rozwoju i promocji turystyki, 2012.
11. *Державна служба статистики України*: сайт. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Sahalakova, N. O. (2016). Turyzm: biznes-procesy, ceny i cinoutvorennya [Tourism: business processes, prices and pricing]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Dritsakis, N., & Athanasiadis, S. (2008). An Econometric Model of Tourist Demand. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 7(2), 39-49.
3. Garin-Munoz, T., & Amaral, T. P. (2000). An econometric model for international tourism flows to Spain. *Applied Economics Letters*, 7(8), 525-529.
4. Lipyanyina, Kh. V. (2018). Rozrobka informatsiyanoi tekhnolohiyi korelyatsiyynoho analizu turystychnoho popytu [Development of information technology of correlation analysis of tourist demand]. *Audyty tekhnolohiyi ta vyrobnychi rezervy – Technology audit and production reserves*, 6/2(44), 16-21. [in Ukrainian].
5. Witt, S. F., & Martin, C. A. (1987). Econometric Models for Forecasting International Tourism Demand. *Journal of Travel Research*, 25(3), 23-30.
6. Morokhovych, V. S. (2017). Ekonomiko-matematychnye modelyuvannya turystychnykh potokiv Zakarpats'koyi oblasti [Economic and mathematical modeling of tourist flows of Transcarpathian region]. In *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics]*: Vol. 1 (pp. 143-146). [in Ukrainian].

7. Wołoszyn, A., Stanisławska, J., & Głowicka-Wołoszyn, R. (2013). Przestrzenne zróżnicowanie popytu na turystykę zorganizowaną w Polsce [Spatial differentiation of demand for organized tourism in Poland]. *Handel Wewnętrzny – Internal Trade*, 5(1), 189-200. [in Polish].
8. Pidhorny, A. Z. (Ed.) (2012). Metodolohiya statystychnoho zabezpechennya rozvytku rehionu [Methodology of statistical support for the development of the region]. Odesa. [in Ukrainian].
9. Pro skhvalennya Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [On approval of the Strategy of tourism and resorts development for the period up to 2026] (2017). Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2017, March 16, 168-r. *Government portal*: Website. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> [in Ukrainian].
10. Dziedzic, E., & Skalska, T. (2012). Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju usług turystycznych w Polsce [Economic conditions for the development of tourist services in Poland]. Warszawa: Stowarzyszenie na rzecz badania, rozwoju i promocji turystyki. [in Polish].
11. *State Statistics Service of Ukraine*: Website (2019). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

Blahun I. S., Leshchuk H. V., Kyfor M. V. Economic modeling of touristic services demand in the regions.

Considering the important role of tourism in the socio-economic development of regions, the need for information and modeling of ways to increase demand for tourism services and tourism development is being updated. The article uses methods of analytical, logical, comparative analysis and systematic approach to study trends in demand for tourist services in Ukraine. Econometric modeling analyzes the demand for tourism services by the level of income and expenditures of the population in 2018. Trends in demand for tourism services in 2018 in terms of income and expenditure of the population with the use of the Tornquist econometric model have been analyzed. It is proposed to use the decile groups of the population for analyzing income and expenditure by the level of income, total income per capita, the level of household expenditure relative to income, the percentage of tourism expenditure by households, the expenditure on tourism and the elasticity of tourism demand. Average values of the population's expenditures on tourism were established, which helped to determine the elasticity of effective demand for each decile group. The more than one unit of elasticity of effective tourism demand for each decile group indicated that tourism services for domestic households belong to the group of luxury goods and services. It should be noted that in the following decile income groups of households there is a decrease in elasticity. It means that when income tends to increase indefinitely, elasticity coefficients fall, and this indicates a stabilization of costs of this type. In this case, the percentage of households in each decile group that recorded the costs of organized tourism in their budgets and the value of the probability of household participation in this form of recreation was determined based on an estimated probability model. An analysis of the values of income elasticity indicators in each income decile group has shown that increasing household incomes contribute to increased demand for tourism services and an increase in the share of expenditures for these purposes in household budgets.

Keywords: tourism industry of Ukraine, touristic services, income and expenditure of the population, modeling, elasticity of demand.

Благу́н Іван Семенович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (e-mail: blagun@email.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8423-9419>).

Blahun Ivan Semenovich – Dr. Sci. (Econ.), Prof., Professor of the Department of economic cybernetics of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

Лещук Галина Василівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (e-mail: galynaleshuk@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1625-1536>).

Leshchuk Halyna Vasyliivna – Dr. Sci. (Econ.), Assoc. Prof., Professor of the Department of accounting and auditing of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

Кифор Марія Володимирівна – старший викладач кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (e-mail: kyformarija@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7102-2803>).

Kyfor Mariya Volodymyrivna – Postgraduate of the Department of economic cybernetics of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

Надійшло 10.10.2019 р.